

Ellipszis az összetett szavak szerkezetében

Az 'ellipszis' terminus használata

1.1. A jelen dolgozat olyan megközelítést alkalmaz, mely szerint az előreható és a hátraható ellipszist egyaránt tekintjük úgy, mint a hangalakok be **nem** illesztését a szerkezetrepresentációba, mint a hangalakok beillesztésének elmaradását az egyébként teljesen specifikált, lexikai-nyelvtani jegyhalmazok terminális csomópontjai alatt. Eszerint a lexikai és nyelv-tani jegyek az ellipszis pozíciójában is jelen vannak, és részt vesznek a szerkezet interpretációjában, „csak” a hangalakok beillesztése nem ment végbe. Ez a megközelítés elveti azt, hogy a „hiányzó” anyag szintaktikailag hiányozna, vagy fonetikailag törölt lenne, és hogy ezért szintaktikailag rekonstruálni vagy „másolni” kellene.

Az ellipszis tipikusan a mondat-szerkezetek, illetve a szó-szerkezetek tartományaiban fordul elő, röviden összefoglaljuk ennek nyelv-tani feltételeit. Majd az ellipszis azon változatának jellemzésére térünk rá, amely az összetett szavak szerkezetén belül található meg. Ez utóbbi nyelv-tani feltételeivel fogunk részletesebben foglalkozni, keresve az ellipsziszre jellemző általánosabb nyelv-tani elveket.

A mondat-szerkezet összetevőinek ellipsziszéről

A magyar mellérendelt mondatokban az ellipszis lehet előreható és hátraható. Ha az engedélyező tagmondat megelőzi az ellipszist tartalmazó tagmondatot, ekkor **előreható ellipszisz**ről beszélünk. Ha az engedélyező tagmondat követi az elliptikust, akkor pedig **hátraható ellipszisz**ről beszélünk.

2.1. A hátraható irányúvá fordítható ellipszis az irtó hangsúlyt tartalmazó mondatokban

A nem neutrális mondatok irtó hangsúllyal ellátott összetevőket tartalmaznak.¹ Így a következő szerkezetek közül **legalább az egyiket** tartalmazzák: fókusz, tagadó frázis, kérdő frázis, és kontrasztív nyomatékú kvantoros szerkezet.

Az ellipsziszben résztvevő szerkezetrészeket ~~áthúzással~~ jelöljük. A NAGYBETŰ a kvantorpozícióban, és a fókuszpozícióban (és ez utóbbi tagadó szerkezeti változatában) kapott, kontrasztív nyomatékokat jelenti. A *dőlt nagybetű* a kontrasztív topik pozícióban kapott nyomatékot jelöli.

Vannak olyan adatok, melyekben az ellipszis iránya megfordíthatónak mutatkozik. Az alábbi mondatokban mind az előreható, mind a hátraható V és VP- ellipszis lehetséges lenne:

- (1) a. Pista egy RENDŐRHÖZ [~~futott oda~~], és János egy TŰZOLTÓHOZ futott oda.
b. Pista egy RENDŐRHÖZ futott oda, és János egy TŰZOLTÓHOZ [~~futott oda~~].
- (2) a. János JÓL [~~tanul~~], de Mari MÉG jobban tanul.
b. János JÓL tanul, de Mari MÉG jobban [~~tanul~~].

¹ Az irtóhangsúlyt olyan nyomatéknak tekintjük, amely lehetetlenné teszi, „kiirtja” maga után legalább egy összetevőről a vele azonos intenzitási szinten levő hangsúlyt. Az irtóhangúlyos összetevő tartománya akár a mondat végéig tarthat, vagy egy másik, vele nem szomszédos, azonos szintű nyomatékot hordozó összetevőig. Az irtóhangsúlyok a mellérendelt tagmondatok közti kontrasztok, korrekciós viszonyok, emfázis képzésének eszközei lehetnek.

- (3) a. Te reggel a SZERKESZTŐNEK [~~írtad meg a választ~~], én meg este a KIADÓNAK írtam meg a választ.
 b. Te reggel a SZERKESZTŐNEK írtad meg a választ, én meg este a KIADÓNAK [~~írtam meg a választ~~].

2.2. A szerkezeti párhuzamosság és az ellipszis iránya

Az előreható ellipszis létrejöhet nem párhuzamos szerkezetű tagmondatok között is. A megkérdezett anyanyelvi beszélők egyaránt grammatikusnak tartották a párhuzamos szerkezetű tagmondatokat tartalmazó (4)-et és a nem párhuzamos szerkezetű tagmondatokat tartalmazó (5)-öt és (6)-ot. Az utóbbiakban a neutrális intonációjú engedélyező tagmondatot irtóhangsúlyos összetevőt: kvantoros szerkezetet, illetve fókuszot tartalmazó, elliptikus tagmondat követi:

- (4) Misi megbeszélt Erzsivel egy forgatókönyvet, Robi pedig [~~megbeszélt Erzsivel~~] egy novellát.
 (5) Misi megbeszélt Erzsivel egy forgatókönyvet, Robi pedig egy NOVELLÁT IS [~~megbeszélt Erzsivel~~].
 (6) Misi megbeszélt Erzsivel egy forgatókönyvet, Robi pedig egy NOVELLÁT [~~beszélt meg Erzsivel~~].

A hátraható ellipszis viszont csakis párhuzamosságot tartalmazó szerkezetek között jöhet létre: a nem végső tagmondatban az ellipszis tartományát határoló lexikai egységeknek kategorikusan és a kitöltött szórendi pozíció tekintetében is párjai vannak a végső, engedélyező tagmondatban. Vessük össze (7)-et és (8)-at jól formált (1)-gyel és (3)-mal:

- (7) * Pista egy RENDŐRHÖZ [~~futott oda~~], és egy tűzoltóhoz JÁNOS futott oda.
 (8) * Te reggel a SZERKESZTŐNEK [~~írtad meg a választ~~], a kiadónak meg ÉN írtam meg a választ.

Az ellipszis tartományának kezdetét és a nem elliptikus tagmondatban az engedélyező tartomány kezdetét olyan lexikai egységek jelölik, melyek azonos kategóriájúak, de nem ugyanazon lexikai egységek. A hátraható ellipszis mellett ezek az azonos kategóriájú lexikai egységek olyan párokat képeznek, ahol a párok tagjai azonos szórendi pozíciókban vannak a maguk tagmondatában. A tagmondatok közti pároknak a tagjai egyetlen mondaton belül, szerkezetben mellérendelhetők. Például a (3)a. esetében:

- (9) Te [a szerkesztőnek és a kiadónak] megírtad a választ.

Teljesen azonos lexikai egységek az ellipszis tartományán **belül** lehetnek:

- (11) Te csak PLETYKÁLTÁL [~~arról, hogy kivel látták a királynőt~~], de én ÍRTAM is arról, hogy kivel látták a királynőt.

2.3. A közvetlen megelőzési feltétel

A hátraható ellipszist a jobb szélén tartalmazó tagmondatnak közvetlen meg kell előznie az engedélyező tagmondatot, melynek szintén a jobb szélén van az engedélyező anyag. A hátraható ellipszis tartománya nem k-vezérelheti az engedélyező tartományt. Így a hátraható ellipszis lehet alárendelt tagmondatban (11)a.; viszont hátraható irányban nem grammatikus a főmondatbeli ellipszis az alárendelt engedélyező tagmondat mellett (11)b.

- (11) a. Annak ellenére, hogy Mari egy CIGÁNYZENEKART [szerződttetett az ünnepségre], Gyuri egy JAZZÉNEKESNŐT szerződttetett az ünnepségre.
 b. * Gyuri egy JAZZÉNEKESNŐT [szerződttetett az ünnepségre], annak ellenére, hogy Mari egy CIGÁNYZENEKART szerződttetett az ünnepségre.

Az előreható ellipsisban az előbb jövő engedélyező k-vezérli az engedélyezett az ellipsiszt:

- (12) Gyuri egy JAZZÉNEKESNŐT szerződttetett az ünnepségre, annak ellenére, hogy Mari egy CIGÁNYZENEKART [szerződttetett az ünnepségre].

3. Ellipsis az összetett szavakban: a szerkezeti, a lexikai és a fonológiai feltételek interakciói

3.1. Az irtóhangsúlyokra, a szerkezeti és a prozódiai párhuzamjelölőkre vonatkozó szabályok, melyeket a tagmondatok közti ellipszisekre leírtunk, az összetett szavakban nem működhetnek. A vizsgálandó összetett szavak típusát a szintaktikai jellegű, alárendelő összetételek adják, a Keszler (2000: 324–36) által alkalmazott, alapvető kritériumok értelmében. Az ilyen összetételekből képzett mellérendelő szerkezeteket vizsgáljuk. Kiefer (2000) jelentős tanulmánya fontos megkülönböztetéseket vezet be a szóellipsis leírásában. Javaslati szerint a szóellipsis mind előreható, mind pedig hátraható irányú lehet (Kiefer 2000: 559). A következőkben amellet szeretnék érvelni, hogy a szóellipsis valójában csak hátraható irányú lehet, erre vannak meg a nyelvtani feltételek. Az előreható szóellipsis mint nyelvtani szabályok terméke nem létezik, inkább pragmatikai alapon lehet erre emlékeztető interpretációt konstruálni.

3. 2. A mellérendelt összetett szavak közti ellipsiszt példázza a (13):

- (13) a. [belügy és külügy]
 b. [ajtózár vagy kapuzár]

Az összetett szavak mellérendelésében az ellipsis a fonológiai, prozódiai feltételek és a szintaktikai-kategoriális, valamint a szerkezeti feltételek interakcióit tartalmazza a következők szerint. Az ellipsis – megtartva az összetett szavak szintaktikai szó státuszát – akkor grammatikus, ha 1. az összetett szavakon belül fonológiai szó¹ eshet ellipsis alá, 2. ha az elliptált részt tartalmazó összetett szó a kötőszóval szomszédos, 3. ha az ellipsis tartományán kívülmaradó fonológiai szó

¹ Kiefer (2000: 520) a fonológiai szót mint a nem automatikus fonológiai szabályok hatókörébe eső legnagyobb nyelvi egységet definiálja. (A nem automatikus fonológiai szabályok morfológiai információktól függenek, nem csak fonológiaiaktól). Az összetett szó nem fonológiai szó, hanem szintaktikai szó, a szintaktikai szabályok számára egységként viselkedik. Az összetett szó tagjai fonológiai szavak. A szóösszetételben lehetséges hátraható ellipsis fonológiai feltételektől IS függ. Ezért Kiefer (2000) szerint van szintaktikai ellipsis és van hangtani ellipsis. Látni fogjuk, hogy a mondatban lehetséges hátraható ellipsis és a szóellipsis fonológiai feltételei és kategoriális feltételei is azonosak vagy nagyon hasonlóak. Ekkor a következő dilemma merül fel. Vagy a mondatbeli, hátraható ellipsiszt is fonológiai ellipsisznak kell tekintenünk, de ekkor nincs magyarázatunk annak szintaktikai és kategoriális megszorításaira, vagy pedig a szóellipsiszt szintaktikai ellipsisznak tekintjük, ekkor viszont megszűnik az összetett szó szintaktikai szó státusza, többé nem lesz egyetlen egység a szintaxis számára. Ugyanakkor az sem világos, hogy miért nem működik az előreható szóellipsis akkor sem, ha ugyanolyan fonológiai feltételek vannak, mint a hátrahatonál. A pusztán hangtani ellipsis feltételezésének Kiefer (2000) maga is ellentmond, amikor azt mondja, hogy az összetett szó elliptálható tagjának közvetlen összetevőnek és az összetett szó szerkezete bal oldali tagjában jobbra menő élen levőnek kell lennie. (Kiefer 2000: 564.) Ekkor ugyanis az ellipsis szabály a szerkezetre hivatkozik.

nyomatékosítható (Kiefer 2000: 563–4), továbbá: 4. ha egy összetett szó jobb oldali tagja esik ellipszis alá, akkor az ellipszisnek hátraható irányúnak kell lennie, vagyis az első mellérendelt összetett szóra vonatkozik.

Az 1. feltételre:

- (14) a. vezér[~~áldozat~~] és gyalogáldozat
b. *vezér[~~áldozat~~] és gyalogáldozat

A 2. feltételre:

- (15) a. kenyérsütés és disznósütés 12 órán át
b. *kenyér[sütés] 12 órán át és disznósütés

A 3. feltételre:

- (16) a. arany[gyűrűk] és ezüstgyűrűk
b. * [gyűrűk] és ezüstgyűrűk

A 4. feltételre:

- (17) a. *belügy és kül[ügy]
b. *ajtózár vagy kapu[zár]

A szóellipszis feltételezését motiválja az is, ha nélküle eltérő kategóriájú szavakat kellene mellérendelni (É. Kiss–Kiefer–Siptár 1998: 284):

- (18) a. *[gyors és gép] írás
b. [gyors]írás és gépírás

3.3. A hátraható ellipszis grammatikussága nem csak fonológiai szavak azonos példányainak a szelektálásán alapul. Ugyanis azt találjuk, hogy az ellipszis tartományán **kívül eső**, azt határoló tagok **kategóriális jegyei** nem térhetnek el egymástól:

- (19) a. * bel[~~ügy~~] és adóügy
b. * felhó[~~vonulás~~] és madárvonulás
c. *motor[~~bőgés~~] és oroszlánbőgés
d. *nyúl[~~tartás~~] és eltartás

A fenti példák az ellipszis nélkül jól formált mellérendelések lennének. Az ellipszis alá eső tagjaik eleget tesznek az 1–4.-ben említett valamennyi feltételnek, az ellipszis mégsem grammatikus, ezért nem is lenne visszanyerhető. Ennek az az oka, hogy az ellipszisen **kívül maradó** tagok szintaktikai kategóriájának párhuzamossága is grammatikalitási feltétel a szóellipszis számára. Ezt a feltételt sértik meg a (19) adatai. Erről a feltételről az 1–4. fonológiai jellegű feltételek nem adnak információt. Kettőnél több összetett szó esetében az ellipszis tartományának tartalmaznia kell a rejtett kötőszós tagokat, ahogy ez általában jellemzi a felsorolásokat:

- (20) víz[~~mentesség~~], & zaj[~~mentesség~~] és pormentesség

Az igekötős igék, melyek rendszerint morfológiai és lexikai szavak² megengedik az igei fejre a hátraható ellipszist, különösen ha az igekötő kompozicionális és adverbium jellegű. (Az igekö-

² A morfológiai szó a morfológiai műveletek eredménye, a lexikai szó pedig olyan lexikalizálódott jelentéssel rendelkező szó, amely nem vezethető le összetevőinek a jelentéséből (É. Kiss–Kiefer–Siptár, 1998: 189).

tős igék „többek”, mint szintaktikai szavak, hiszen az igekötő helyét a szintaktikai szabályok megváltoztathatják.) Ezúttal is feltétel, hogy az ellipszisen kívül eső tagok kategoriális jegyei azonosak legyenek. Például az igével transzparens relációban levő, adverbiális igekötők mellett ellipsis alá eshet az igei fej:

- (21) a. alá[~~rende~~] vagy mellérendel
 b. ki[~~járkált~~] és bejárkált
 c. le[~~jött~~] és átjött

Ha az igekötő aspektuális jegyet hordozó, akkor az igei fejek ellipszise gyakran agrammatikus vagy kérdéses elfogadhatóságú:

- (22) a. ?? át[~~olvasta~~] és újraolvasta a könyvet
 b. ?? meg[~~festette~~] és átfestette a képet

Az ellipszisen kívül eső tagok kategoriális azonossága nem sérthető meg:

- (23) a. *fel[~~vonulás~~] és madárvonulás
 b. *el[~~tartott~~] és betartott

Kiefer (2000) bemutatja, hogy szükséges az ellipszisre kijelölt toldalék fonológiai-prozódiai önállósága, vagyis az, hogy a toldalék ne legyen hatással a tő fonológiai tulajdonságaira, a morfé-mahatár egybeessen a szótaghatárral, a toldalék önálló fonológiai egységként viselkedjen.

- (24) a. arany[~~féle~~] és ezüsthéle
 b. szék[~~szerű~~] vagy fotelszerű
 c. csapat[~~béli~~] vagy csoportbéli

Az ellipszisen kívül eső tagoknak most is **kategoriális párokat** kell képezniük, az azonos kategoriális jegyekre vonatkozó feltétel nem sérthető meg:

- (25) a. * arany[~~féle~~] és lepkeféle
 b. * szék[~~szerű~~] vagy idegenszerű
 c. * csapat[~~béli~~] vagy talajbéli

A szintaktikai szavak, a morfológiai és lexikai szavak, valamint a mondatok esetében megfigyelt hátraható ellipsziseknek közös vonásai vannak. A fonológiai feltételek mellett mindhárom esetben (az összetett szavakon, mint szintaktikai szavakon belül is) a feltételeknek hivatkozniuk kell lexikai-kategoriális jegyekre: az ellipsis tartományán **kívüli** elemek kategoriális jegyeire és az ellipszisen **belüliek** kategoriális jegyeire. Jól formáltsági feltétel, hogy az ellipszisen kívüli egységnek **lexikai-kategoriális párja** kell legyen a jobb szélső, nem elliptikus tagban:

- (26) A–kateg_x +[~~B~~] és C–kateg_x +B

Ha pusztán a „fonetikailag törölhető” egységek azonosságát és az előttük levő elemek fonológiai megfeleltethetőségét tartanánk feltételnek, akkor nincs magyarázat arra, hogy az ellipsis alá eső tag **előtti**, egyébként nyomatékosítható egység lexikai-szintaktikai kategoriális jegyei miért relevánsak, ennek az egységnek miért kell kategoriálisan párhuzamos megfelelővel bírnia a jobb szélső, nem elliptikus tagban? Miért nem elég, ha a szükséges fonológiai tulajdonságai (nyomaté-

kosíthatóság, szomszédosság) adottak? Azért, mert a feltételek között a kategoriális jegyekre és a szerkezetre vonatkozó nyelvtani megszorítások is vannak.

3.4. Szerkezeti feltételek: az iránymegszorítás

Az összetett szó tagjai közötti ellipszis iránya nem tetszőleges. Amennyiben a (14)–(18) példáinkban levő, grammatikus hátraható ellipszisek irányát megfordítjuk, és előreható ellipszist hozunk létre, akkor a szerkezetek rosszul formáltak lesznek:

- (27) a. * vezéráldozat és gyalog[áldozat]
 b. * kenyérsütés és disznó[sütés]
 c. * aranygyűrűk és ezüst[gyűrűk]
 d. * belügy és kül[ügy]
 e. * ajtózár vagy kapu[zár]
 f. * gyorsírás és gép[írás]

Hasonlót tapasztalunk az igekötős igéknél a lexikai szavakra vonatkozóan, az előreható ellipszis kétséges vagy rosszul formált szerkezetet eredményez:

- (28) a. *? alárendel vagy mellé[rendel]
 b. *? kijárált és be[járált]
 c. *? lejött és át[jött]

A toldalékok ellipszise sem lehet előreható:

- (29) a. * aranyféle és ezüst[féle]
 b. * székszerű vagy fotel[szerű]
 c. * csapatbeli vagy csoport[beli]

A ? és a * azt jelzik, hogy az elliptikus szerkezet vagy agrammatikus, vagy nincsen olyan interpretációja, mely az előreható ellipsziszből következne.

Máskor csak **világismereti alapon** vagy csak pragmatikailag (vö. Kiefer 1999: 41–5) értelmezhető a látszólagosan „előreható” szóellipszis, de ez valójában nem ellipszis, pusztán a világismeret „csapdája” miatt tűnik – tévesen – annak. Ilyen téves példa Kiefer egyik adata is (Kiefer 2000: 559):

- (30) férfiing és [—]nadrág

A *nadrág*-hoz a *férfi* komponens (elliptikus) hozzákapcsoltsága pusztán világismereti valószínűségek alapján vélelmezhető, de erre nincsen valódi nyelvtani kényszer. Ezt jól mutatják a következők:

- (31) a. férfiing és kölni
 b. férfiing és zsebkendő

Noha létezik *férfi+kölni* és *férfi+zsebkendő*, de ezek világbeli összekapcsoltsága nem „tipikus”, így a (31)-re már nem merül fel az „előreható” szóellipszis, pedig a szerkezete egyezik a (30)-éval.

Az összetett szavak tagjai közti hátraható ellipsziseknek kifejezetten szerkezeti feltételei is vannak (a fonológiai és kategoriális feltételeken túl). Így a többszörösen összetett szavakban vannak

lehetséges és lehetetlen hátraható ellipszisek. A kettő közti különbségtétel érdekében az összetett szó szintaktikai szerkezetére kell hivatkoznunk. Kiefer bizonyítja, hogy amíg a grammatikus a

(32) beralap[~~esők~~entés] és adóalapcsökkentés,

addig a (32) nem jelentheti az *alapcsökkentés* első tagbeli ellipsziséét:

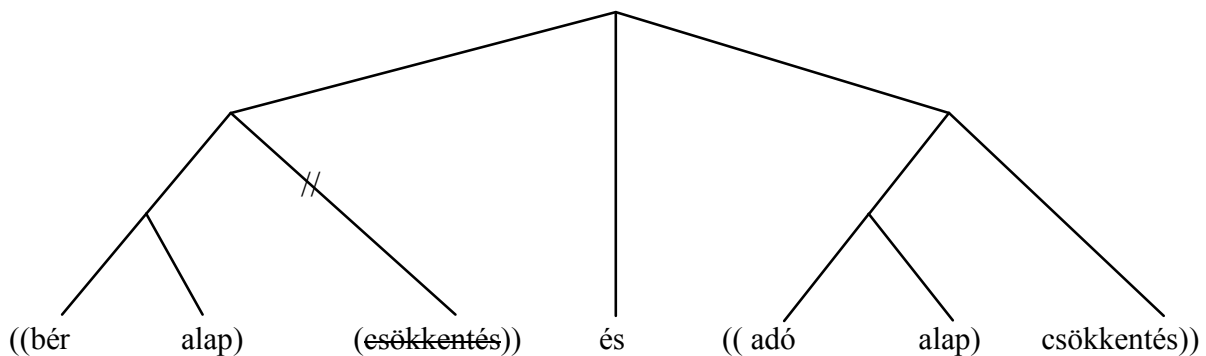
(33) bér [.. ?..] és adóalapcsökkentés

A szerkezet nem tartalmazhatja az *alapcsökkentés* tag ellipsziséét, de tartalmazhatja a *csök-*
entés tag ellipsziséét:

(34) bér[~~esők~~entés] és adóalapcsök~~entés~~

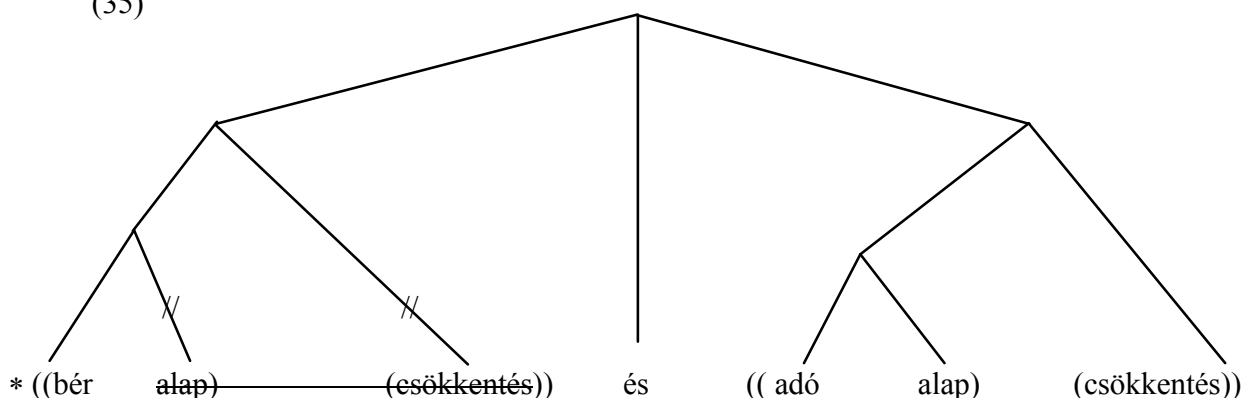
Ennek az a magyarázata, hogy hátraható ellipsis csak **egy** közvetlen összetevőre irányulhat. A *csökkentés* tag ilyen, de az *alapcsökkentés* és a *bér* egyike sem közvetlen összetevő:

A (32) szerkezete a következő:

Amennyiben a (32)-ben az *alapcsökkentés* ellipsziséét tételeznénk fel, az alábbi, agrammatikus szerkezethez jutnánk:

(35)

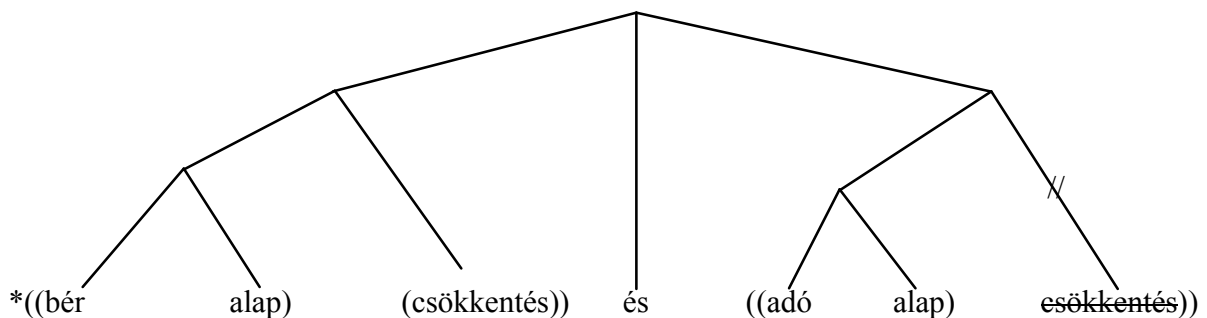

Ismert tény, hogy az összetett szó szerkezete lehet hierarchikus, még ha mindegyik tagja maga (fonológiai) szó, azaz **egyforma szintű** kategória is. Bizonyos szempontból vannak benne alacsonyabb és magasabb szintű kategóriák (fej, bővített szerkezet stb.). Egyes szintaktikai szabályok is érvényesülnek, így a hátraható ellipsis szerkezeti feltételei is vannak. A közvetlen összetevői „státusz” az egyik feltétel, de van egy másik szerkezeti feltétel: a főél irányához képest ellenkező irányú alélén kell lennie az ellipsis alá eső közvetlen összetevőnek. Ezt a feltételt

íránymegszorításnak nevezzük³. Ennek értelmében az ellipsis az illető mellérendelt tag főlének ellenkező irányú alélén csüngő, közvetlen összetevőt éríthet. Például a bal oldali főtag egészét domináló csomópont balra menő élen van, de ez alatt a csomópont alatt már egy jobbra menő alélén található a *csökkentés* összetevő. Ezért ellipsis alá eshet. Az *alap+csökkentés* nem eshet ellipsis alá, mert nem alkot közvetlen összetevőt, ezért nem grammatikus a (35). A *bér* nem eshet a bal oldali tagban ellipsis alá, mert a főlélel egyező irányú, szintén balra menő alélén van.

Az irány-megszorítási feltételből adódik, hogy az összetett szavakban az igei eredetű (igéből nominalizált) fejre **nem lehetséges** az **előreható** ellipsis. Ez ugyanis a második (vagy utolsó) tag jobb szélére hatna. A jobb oldali főtagnak a jobb szélső közvetlen összetevője a jobbra menő főlélel azonos irányú, jobbra menő alélén van. (Vö. a nem grammatikus (36)-ban a *csökkentés* helyével):

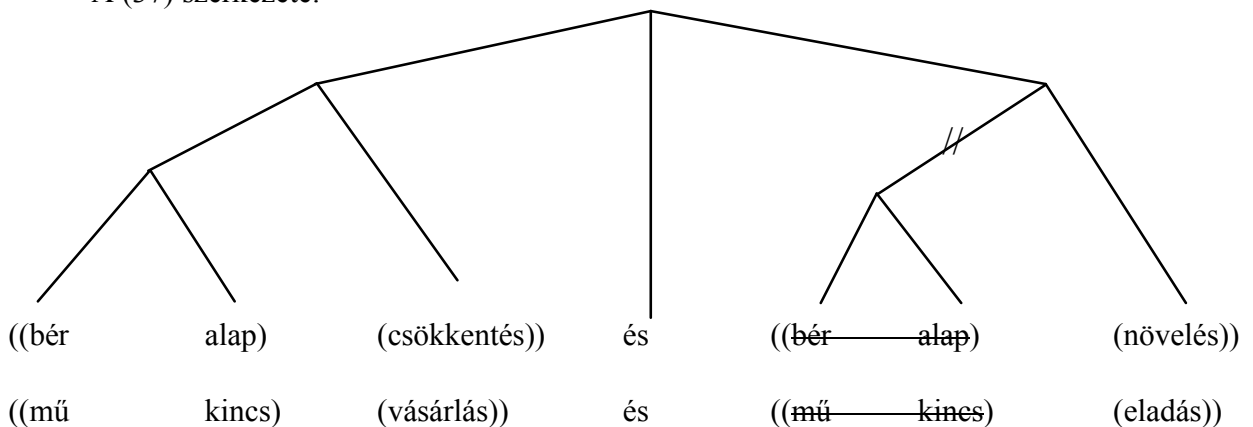
(36) * beralapcsökkentés és adóalap[esökktés]

Amennyiben az eddigi terminushasználattól eltérően az ellipsis előreható irányát **nem** a második, harmadik stb. tagnak a jobb szélére vonatkoztatjuk (ahogy eddig tettük a mondatok és összetett szavak esetében egyaránt), hanem az előreható ellipszist úgy értjük, hogy az a kötőszót követő tagnak a **bal szélére** vonatkozik, akkor lehetséges olyan „előreható” ellipsis, amely a második, harmadik stb. tag bal szélére, a nominalizált igei fejnek a bővítőnyére vonatkozik. Ez az ellipsis tehát nem érítheti az igei jegyeket is tartalmazó nominalizált igét, hanem csak a bővítőnyét, vö. a (37) szerkezetével:

- (37) a. beralapcsökkentés és [beralap]növelés
 b. műkincs vásárlás és [mükincs]eladás

A (37) szerkezete:

³ Az íránymegszorítás a mellérendelt neutrális tagmondatok közti úrképző ellipsisra, vö.: Bánréti, 1992, 1994., 2003.

A fentiekből az következik, hogy – a pragmatikai értelmezéseket elkerülve – előreható szó-ellipszist csak akkor tételezhetünk fel, ha a megváltoztatjuk a terminus definícióját, és megengedjük, hogy az ellipsis a második tagnak csakis a bal szélét érintse. A mondatok, de az összetett szavak esetében is, eddig úgy értettük az ellipszist, hogy az – bármely irányban, de a mellérendelt tagok jobb szélét vagy közepét érinti, és sohasem a mellérendelt tagok bal szélét. De ha a (37) mintájára is kiterjesztjük az ellipsis terminust, akkor pontosan olyan szerkezethez jutunk, amely követi az iránymegszorítás elvét, az ellipsis alá eső tag a jobb oldali tagnak a balra menő alélén található. A szóellipsis tehát semmiképpen sem lehet „csak” fonetikai törlés, hanem a lexikai jegyeknek, a szerkezeti feltételeknek és a fonológiai feltételeknek az interakcióját kívánja meg.

SZAKIRODALOM

- Bánréti Zoltán 1992. A mellérendelés. In: *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Szerk.: Kiefer F. Akadémiai Kiadó. Budapest. 715–97. A második kiadás: 1994.
- Bánréti Zoltán. 1994. Coordination. In: *The Syntactic Structure of Hungarian Syntax*. (eds.: F. Kiefer, K. É. Kiss), Syntax and Semantics, Vol. 27. Academic Press. New York, 355–15.
- Bánréti Zoltán 2003. Kötőszó és egyeztetés a mellérendelő szerkezetekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 100. évf. 64–96.
- É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris. Budapest.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kiefer Ferenc 1999. *Jelentésemélet*. Corvina. Budapest.
- Kiefer Ferenc 2000. *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Bánréti Zoltán

SUMMARY

Bánréti Zoltán

Ellipsis in the structure of compound words

Hungarian coordinated compound words may involve ellipsis. The paper outlines the proposal that ellipsis should be regarded as non-insertion of the phonological form of a lexical item into the structural representation. Accordingly, lexical and grammatical features are present in the position of ellipsis, and thus participate in the interpretation of the compound word concerned. This approach rejects the view that the “missing” material would be deleted phonetically, and therefore would have to be reconstructed. “Silent” lexical items without a phonological form are claimed to be subject to ellipsis. Lexical items with a phonological form, making the interpretation of the former possible, are available in the other compound word. These are called licensors. If the licensing compound word precedes the compound word involving ellipsis, we have to do with forward ellipsis. If the licensing compound word follows the elliptic one, we are dealing with backward ellipsis.

A directionality constraint for ellipsis in compound words is presented. The constraint means that the possibility of “ellipticity” of a constituent of a compound word does not only depend on whether it occurs repeatedly but also on the kind of structural position it occurs in. In terms of a tree representing a coordinative structure, in the first or left-hand member of the coordinative construction it is only a constituent on a right-hand branch that can be elided, whereas in the second or right-hand member of the coordinative construction it is only a constituent on a left-hand branch that can undergo ellipsis. The author argues that the directionality constraint allows only the backward types of ellipsis in a coordinative structure of compound words. This type of ellipsis is supported by an interaction of structural, lexical, and phonological features.